

Александар Чиликов*

СПОМЕНИЦИ КУЛТУРЕ НА ПОДРУЧЈУ НАЦИОНАЛНОГ
ПАРКА „ЛОВЋЕН”

Културно наслеђе које се до данас сачувало на подручју Националног парка „Ловћен” може се сматрати крајње неистраженим, чак готово непознатим. У Регистру заштићених споменика културе Црне Горе фигурира само неколико сакралних објеката, Његошева капела и Маузолеј на Ловћену.

Нешто оскудних података, на основу којих можемо стећи магловиту слику о квалитету и квантитету културне баштине ловћенског подручја, може се наћи у оквиру већих етнолошких студија писаних 20-тих година нашег вијека. Тако Јован Ердељановић у својој студији „Стара Црна Гора” (издање СКА, Београд 1926) набраја поједине сакралне и археолошке споменике не упуштајући се у било какве озбиљне стилско-хронолошке анализе.

Глобално посматрано, споменици културе на подручју ловћенског Парка могу се сврстати у неколике групе:

- археолошки споменици,
- споменици народног градитељства,
- покретни споменични фонд,
- сакрални споменици културе.

О археолошким споменицима културе, који су по мом мишљењу крајње неистражени и непроучени, у овом раду неће бити ријечи, с обзиром да су они предмет интересовања посебног рада у оквиру научног скупа „Национални парк „Ловћен” - природна и културна добра”.

Народно градитељство, иако изузетно значајан дио црногорске културне баштине, неоправдано је запостављано од стране проучавалаца наше културне историје. Тако ни за подручје Ловћене не постоје било каква стручна литература, конзерваторска документација или посебни научни радови на основу којих бисмо стекли бар увид у значај и стање сеоске архитектуре. Евидентан је податак да се народна архитектура убрзано уништава, да се не преузимају никакве мјере за њено спашавање, те да није далеко дан када ћемо потпуно остати без старих гувана и камених кућа.

*Мр Александар Чиликов, Републички завод за заштиту споменика културе Црне Горе, Цетиње.

На жалост, идентична је ситуација и са покретним споменичним фондом ловћенских простора, као и цијеле Катунске нахије, који нам је такође готово потпуно непознат. Боравећи приватно или у оквиру појединих послова на подручју Ловћена увјерио сам се у постојање низа предмета споменичког карактера - старих књига и икона, етнолошког материјала, дијела примijeњене умјетности - о којима годинама нико није водио било какву стручну бригу. Тако су на Његушима у Саборној цркви св. Госпође готово потпуно уништене двије драгоцене иконе Максима Тујковића, иконописца са почетак XVII вијека, чија су сачувана дјела ријетка. Низ старих штампаних књига XVIII и XIX вијека, руског поријекла, тешко је оштећено или је потпуно уништено. Тек посљедњих година, залагањем Републичког завода за заштиту споменика и Митрополије црногорско-приморске, предузете су енергичније мјере на спашавању дијела покретног споменичног фонда Ловћенског краја.

Највише сазнања посједујемо о сакралним споменицима културе, који су такође потпуно неистражени. Та сазнања можемо захвалити документацији насталој посљедње деценије, приликом поступка израде пројеката санације појединих црквених објеката. Управо због наведене чињенице о њима ће у овом раду бити нешто више ријечи.

Највећи број сакралних споменика културе лоциран је на подручју насеља Његуши.

Црква св. Арханђела је изграђена у селу Рајичевићи, највјероватније у првој половини XIX вијека. У питању је једнобродна грађевина дим. сса 7 x 4,5 m, зидана од клесаног камена, са једнодјелним звоником типа „преслица”. Западни улаз храма оперважен је каменим блоковима и изнад њега фигурира полукружна ниша и мали кружни отвор. Храм је данас полузатрпан. Пресвођавање је извршено полуобличастим сводом који се директно ослања на подужне зидове. Није искључена могућност да је Црква св. Арханђела старија од XIX вијека, судећи по легенди која каже да ју је саградио поп Жутко и знак захвалности Арханђелу Михаилу након побједе Црногораца на Царевом лазу.

На источној страни Рајичевића изграђена је, у исто вријеме када и Црква св. Арханђела (која је можда у то вријеме обновљена над остацима старије грађевине), Црква св. Ђорђа, грађевина дим. сса 16 x 6,5 m, са портом у оквиру које је активно гробље. Једнобродне је основе, са тродјелним звоником, полуобличастим сводом, зидана од фино тесаног камена. Унутрашњи простор подијељен је са по четири пара пиластара на четири травеја. Изнад западног улаза, оперваженог каменим блоковима, постављени су полукружна ниша и четворокрака розета.

Како читамо из текста Споменице објављене поводом педесетогодишњице краљевања Николе I, на пријестолу Црне Горе, Црква св. Николе у Дугом Долу подигнута је 1898. г. на темељима неке грађевине непознате старости. Локација храма је на сјеверној страни села. Приликом обнове крајем XIX вијека девастирана је стара некропола. Црква је једнобродна, са бочним пијевницама, засведена полуобличастим сводом уз коришћење система ојачавајућих лукова у зони пиластара. Унутрашњи простор са три пара пиластара подијељен је на четири травеја, с тим што је западни травеј издужен и величине два таква сегмента. Главни западни улаз, попут осталих црквица, има оперважен оковратник од камених блокова, изнад њега је осмокрака розета, а највиши дио западне фасаде чини тродјелни звоник типа „преслице”. За зидање је употребљен клесани камен.

Црква св. Недјеље лоцирана је на сјеверозападној страни Ераковића, на маленом заравњеном узвишењу. Не посједује порту, а пар видљивих старих гробних плоча свједочи о некадашњем гробљу. Претпоставља се да представља једну од најстаријих грађевина на ловћенским теренима. Уобичајене је једнобродне основе, дим. сса 8,5 x 4 m., зидана од клесаног камена, са једнодјелним звоником. Ентеријер црквице подијељен је са по два пара пиластара на три травеја, од којих је западни нешто издуженији. Изнад система ојачавајућих лукова уздиже се полуобличасти свод. На кровним површинама, прекривеним у новије вријеме бетонском кошуљицом, запажају се остаци некадашњег покроба од камених плоча.

Изнад Ераковића, на једном брежуљку, 1886. г. подигнута је Црква св. Саве, о чему свједоче подаци из поменуте Споменице краља Николе. Храм посједује активно гробље у оквиру порте омеђене каменом оградом и потпорним зидом. Једнобродна грађевина зидана је од фино тесаног камена. Полуобличасти свод ослања се на подужне зидове са по два пара пиластара, између којих су формирани растеретни луци. Западну фасаду карактерише полукружна ниша, осмобрака розета и тродјелни звоник типа „преслице”. Димензије грађевине су 11 x 6,5 m.

У селу Врба, испод сеоског пута, налази се црква посвећена св. Ђорђу, око које не постоји активно гробље. По легенди, веома је стара, а неки подаци упућују свакако на вријеме прије 1600. године. У питању је грађевина дим. 10,5 x 4 m., једнобродне основе са једнодјелним звоником. Црква је зидана од тесаног камена правилног хоризонталног слога. На подужним фасадама карактеристични су прозори типа пушкарница. Свод је полуобличасти, а унутрашњи простор са по чак четири пара пиластара издијељен је на пет травеја. У сегментима између пиластара су плитки растеретни луци са јасно видљивом каменом структуром. Објекат је у стању крајње запуштености, са урушеним кровом и пропалим подом.

Друга врбичка црква, посвећена св. Петки, лоцирана је у центру села. Изграђена је на темељима неке старе цркве, налик на описану св. Ђорђа, 1861. године. Око цркве, дим. 13 x 6 m, је активно гробље са портом ограђеном зидовима од необрађеног камена. Једнобродна грађевина са тродјелним звоником зидана је од фино тесаног камена хоризонталног слога. За конструкцију свода коришћени су растеретни луци између три пара пиластара, који дијеле унутрашњост на четири травеја. Главни улаз на западу наглашен је каменим клесаним оковратником - падају у очи уклесани крст и кругови, које налазимо и у малој полуокружној ниши изнад врата.

Према легенди, црква св. Николе саграђена је, у центру села Копито, негдје током XVII вијека. Надограђивање је извршено у XIX вијеку - архитектонски слојеви различитих времена јасно се уочавају голим оком. Полуобличасти свод храма ослања се директно на подужне зидове. Под у старијем дијелу цркве, за разлику од бетонског у новијем, формиран је од камених плоча. Димензије су 13 x 4,5 m а на западној фасади постављен је дводјелни звоник типа - „преслице”.

Црква успења Богородице, или како је у народу зову Велике Госпође, саборни је храм цијелог племена Његуша. Саградили су је у Рајичевићима у непознато вријеме „старинци”, старије становништво Његушког поља. Заузимањем гувернадуре Стевана Радоњића, Његуши су обновили цркву 1760. године. У овој обнови првобитна мала грађевина знатно је увећана. Велика Госпођа је храм издужене, једнобродне основе, са полукружном апсидом и тродјелним звоником. Грађена је од тесаног камена, а унутрашњост је засведена полуобличастим сводом. У цркви се чува неколико

тешко оштећених икона знаменитог зографа Максима Тујковића - вјероватно су припадале старом иконостасу.

Манастир Преображења су подигли у првој половини XVII вијека на Ивановим коритима, владике Сава и Василије Петровић. Како је комплекс био покривен сламом, у једном пожару су изгорјели и црква и манастирски конаци. Данашња црква саграђена је крајем XIX вијека. И ово је уобичајена једнобродна грађевина са полукружним апсидом, тродјелним звоником и полуобличастим сводом. У близини нове цркве је пространо гувно и остаци некадашњих манастирских кућа.

О осталим сакралним споменицима ловћенског подручја готово ништа не знамо. Познато је да се у Вељим и Малим Залазима налазе цркве св. Врача и св. Јована, непознатог поријекла и старости. Према легенди, од старог становништва је остала и стара црква св. Јеремије у Жањевом Долу које су послје преци садашњег становништва дозидали. Идентичан случај је и са Црквом св. Ђорђа у Мирцу. Најмлађим храмом може се сматрати Св. Тројица на Мајсторима, саграђена 1900. године.

Основне карактеристике црквених грађевина са ловћенских терена су садржане у архитектури типичној за сеоске православне храмове. Сви су једнобродне основе, зидане од притесаног или тесаног камена, са звоничима типа „преслице” у распону од једнодјелних до тродјелних, полуобличастих сводова који се ослањају директно на подужне зидове или су конципирани у склопу система са пиластрима и растеретним луцима. Потпуно су неистражене, но и оскудни подаци презентирани у овом кратком осврту довољни су за закључак о њиховој изградњи у периоду од XV до краја XIX вијека.

Основна намјера аутора ових редова усмјерена је прије свега на указивање на тоталну запостављеност споменика културе на теренима Националног парка „Ловћен”. Оваква констатација указује на потребу за хитним интервенцијама на изради бар основне документације. Иако је ловћенско подручје лишено монументалних грађевина и репрезентативних умјетничких дјела, сачувани споменици културе, који су у фази убрзаног пропадања, свакако заслужују нашу пуну пажњу. У том смислу би било неопходно да управа Националног парка у сарадњи са одговарајућим стручњацима предузме одређене мјере на њиховој заштити и научној презентацији.

Два специфична споменика културе Ловћенског парка, јединствени на много ширим просторима од црногорских, јесу Његошева капела и Његошев маузолеј. Око ових споменика водиле су се, нарочито посљедњих година, велике расправе у којима је, по мишљењу аутора ових редова, преовлађивала јака политизација њихових културних вриједности. Те вриједности морале би се презентирати у оквиру једне посебне, чисто научне студије, па о њима у овом кратком раду нема ријечи.

ЛИТЕРАТУРА

1. Јован Ердџановић, *Стара Црна Гора*, СКА, Београд 1926, 360, 361, 371, 377, 381, 389, 391-392, 397-398, 401, 403, 405, 425, 439, 482.
2. Споменица „50 година на престоу Црне Горе”, Цетиње 1908, 105-112.
3. Документација Републичког завода за заштиту споменика културе.
4. Лична Архива аутора.